

De oorlog van morgen

Wat de conflicten van nu ons leren
over toekomstige dreigingen

Martijn Kitzen en Tim Sweijs

Uitgeverij Balans

Copyright © 2025, Martijn Kitzen en Tim Sweijs/Uitgeverij Balans, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Omslag Nico Richter

Omslagbeeld Dall-e

Auteursfoto Jerome de Lint

Boekverzorging Peter Verwey

Druk Wilco

ISBN 978 94 638 2408 8

NUR 740

www.uitgeverijbalans.nl

 [instagram.com/uitgeverijbalans](https://www.instagram.com/uitgeverijbalans)

 [linkedin.com/company/uitgeverij-balans](https://www.linkedin.com/company/uitgeverij-balans)

 uitgeverijbalans.nl/nieuwsbrief

*We have a perfect record in predicting future wars – right? ...
And that record is 0 percent.*

– Amerikaans luitenant-generaal H.R. McMaster

*Marty, the future isn't written. It can be changed.
You know that.*

– Doc, *Back to the Future III*.

Inhoud

Inleiding: De illusie van vrede	9
1. Kristallen bollen bestaan niet	21
2. De oorlogen van gisteren	48
3. De oorlogen van vandaag	73
4. Het karakter van moderne oorlogvoering	98
5. Terug naar de toekomst: oorlog tussen staten	128
6. Hybride conflicten 2.0	152
7. Oorlog onder de mensen redux	167
Conclusie: Als je vrede wilt...	184
Dankwoord	211
Eindnoten	213
Bibliografie	241

Inleiding: De illusie van vrede

Nooit meer oorlog, was de gedachte na de Tweede Wereldoorlog. Dat klonk en klinkt mooi, maar is te mooi om waar te zijn. In 2022 kwam Europa daar op brute wijze achter. De Russische inval in Oekraïne maakte in één klap duidelijk dat landen ook in de eenentwintigste eeuw nog steeds grootschalige oorlogen uitvechten. Dat scenario was eigenlijk helemaal van de radar verdwenen. In Nederland hielden we er in ieder geval geen rekening meer mee: we dachten dat veldslagen tussen legers in Europa tot het verleden behoorden. In de Koude Oorlog was het ondanks alle spanningen immers nooit tot een daadwerkelijk treffen gekomen. En na de val van de Muur in 1989 verdween het idee van oorlogsdreiging langzaam maar zeker uit onze samenleving.

Oorlog werd iets van vorige generaties. Nieuwe conflicten, zoals de burgeroorlogen in voormalig Joegoslavië en de strijd in Irak en Afghanistan, werden niet ervaren als een existentiële bedreiging. Die gedachte werd natuurlijk versterkt door het feit dat het geweld vaak ver van huis plaatsvond. Het gevolg was dat de krijgsmacht inmiddels vooral een soort internationale politiemacht was geworden die alleen nog werd ingezet ver van de eigen landsgrenzen. Zo ontwikkelden we in Nederland

langzaam een blinde vlek voor het fenomeen oorlog. En daarmee verdween ook het gevoel van urgentie en het verlangen ons tegen oorlog te beschermen. Na vijfhonderd jaar strijd waanden wij ons oorlogsresistent op ons welvarende continent en leefden we in de illusie dat de vrede was ‘uitgebroken’.

Dat gold niet alleen voor Nederland, maar voor vrijwel alle westerse samenlevingen. Terwijl het Westen zich zo in slaap liet sussen, verslechterde de internationale veiligheidssituatie de afgelopen decennia echter aanzienlijk. Langzaam kroop de oorlogsdreiging weer dichterbij. Eerst veranderde de Arabische Lente in een gewelddadige Arabische Winter, daarna laaide de oude rivaliteit met Rusland weer op. In het Midden-Oosten markeerde de Amerikaanse inval in Irak het begin van een periode van toenemende instabiliteit. Autocraten verdedigden hardhandig hun troon, wat vaak ontaardde in chaos. Machtsvacuïms in Irak, Libië, Syrië en Jemen werden opgevuld door honderden gewapende milities voorzien van mensen, wapens en geld uit alle hoeken van de wereld. De grootste onder hen stichtte een Islamitische Staat (IS), die kortstondig over een groot territorium regeerde.

Lugubere beelden van gruweldaden verspreidden zich razendsnel via gelikte propagandacampagnes, met ongeëvenaard succes. Het zogenaamde ‘CNN-effect’ van de jaren negentig verbleekte bij de impact van sociale media.¹ Het Kalifaat van IS oefende een morbide aantrekkingskracht uit op tienduizenden extremisten die in groten getale toestroomden.

In Europa kwam de angst er langzaam in te zitten toen bleek dat de tentakels van terreurbewegingen tot diep in de West-Europese binnensteden reikten. De moord op Theo van Gogh door een lid van de Hofstadgroep (2004) en aanslagen

op forensen in Madrid (2004) en Londen (2005) waren een voorbode van een latere golf van aanslagen. Die barstte los met de aanval op de redactie van het Franse satirische tijdschrift *Charlie Hebdo* in Parijs begin 2015. De daaropvolgende aanslagen op onder meer de Parijse concertzaal Bataclan (2015) en het vliegveld en de metro in Brussel (2016) onderstreepten vervolgens de chronische aard van de terroristische dreiging, die tot op de dag van vandaag voortduurt.

Ook de Europese oostflank bleek niet vrij van gevaar. In Oekraïne zag Rusland zijn kans schoon en zond in maart 2014 ‘groene mannetjes’ – mét uniform maar zonder identificeerbare insignes – om de Krim te annexeren. Pas toen de *Blitzanschluss* een voldongen feit was, gaf het Kremlin de Russische hand hierin toe. Westerse politici stonden erbij en keken ernaar met een mengeling van afschuw en verbazing over dit ‘negentien-de-eeuwse gedrag’, zoals de toenmalige Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken John Kerry zei.² Zij konden – en laten we eerlijk zijn: wilden – echter weinig uitrichten tegen het *fait accompli* waar de Russische president Vladimir Poetin hen voor stelde. In de daaropvolgende Oekraïense burgeroorlog schoten door Rusland aangestuurde strijders vlucht MH17 uit de lucht met behulp van een raketsysteem van Russische makelij. 298 passagiers kwamen om het leven, onder wie 196 Nederlanders. Het was het grootste aantal Nederlandse burgerslachtoffers als gevolg van een gewapend conflict sinds de Tweede Wereldoorlog.

Toch werd Nederland pas bruut gewekt uit zijn strategische winterslaap toen Rusland in februari 2022 Oekraïne binnenviel. Toen kwamen de gebeurtenissen van de jaren daarvoor in een heel ander daglicht te staan. De Russen werkten al jaren aan de

modernisering van hun militaire arsenaal, het opbouwen van een oorlogskas en het klaarstomen van de Russische bevolking voor een strijd tegen het Westen.

Nederland noch zijn NAVO-bondgenoten waren erop voorbereid toen verschillende vormen van onrust ‘ineens in een stroomversnelling’ geraakten, zoals de hoogste generaal van Nederland, Tom Middendorp, in 2016 al ruiterslijk toegaf.³ Sterker nog, Nederland werd volkomen verrast. Een kleine kwarteeuw was er genoeglijk van het zogeheten vredesdividend genoten. Het Nederlandse defensiebudget was in 2014 teruggeschoefd tot 1,06 procent van het bruto binnenlands product (bbp), het laagste niveau sinds 1814.⁴ Militairen en deskundigen hadden geprotesteerd, maar kregen nul op het rekest. Hun waarschuwingen werden weggewuifd. De hele Koude Oorlogsmachinerie van de krijgsmacht was grotendeels afgebouwd, een proces dat nog eens versneld werd na de grote recessie van 2008. Honderd Nederlandse tanks waren voor een habbekrats verkocht aan de Finnen, die een stuk minder naïef over het hek naar hun oosterbuur Rusland keken.

In de Nederlandse kaalslag ging het niet alleen om het afschaffen van wapensystemen en de vermindering van militaire mankracht, maar ook om verdere afbrokkeling van de toch al broze kennisbasis op het gebied van defensie en veiligheid. En met name dat laatste was natuurlijk van cruciaal belang, allereerst om de veiligheidssituatie überhaupt te kunnen *lezen* en relevante dreigingen en kansen daarin te identificeren, en daar vervolgens ook passende strategieën en capaciteiten bij te ontwikkelen. Dat gebeurde dus niet.

In de periode van relatieve vrede – want dat was het zeker – trok men de veiligheidssituatie van toen door naar die

van vandaag. Tekenende aan de horizon die door de schijn van veiligheid prikten, werden anders geïnterpreteerd, feiten die niet in het heersende beeld pasten simpelweg genegeerd. Vanuit psychologisch en sociologisch perspectief was dit ook weer niet zo vreemd. Het menselijk vermogen om helder over de toekomst na te denken is beperkt. In het duiden van de wereld geven mensen nu eenmaal disproportioneel veel betekenis aan dat wat direct waarneembaar is. Als sociale wezens creëren mensen gedeelde waarheden. Inzichten die niet stroken met de gedeelde waarheid van de groep, worden in eerste instantie terzijde geschoven, vervolgens geridiculiseerd en bekritiseerd, totdat zij pas in een later stadium worden geaccepteerd – en vaak dan ook meteen als vanzelfsprekend worden beschouwd.⁵

Iets soortgelijks gebeurde ook in de Nederlandse politieke en publieke veiligheidsdiscussie, als die al werd gevoerd. Pas na de grootschalige invasie van Oekraïne in februari 2022 gingen de strategische oogkleppen af. In een paar jaar tijd verdubbelde de defensiebegroting van 11 naar 24 miljard euro en werd er een begin gemaakt met de wederopbouw van de krijgsmacht. Die is momenteel in volle gang. De operationele gereedheid van eenheden wordt weer op peil gebracht. Munitievoorraden en materieel worden aangevuld. Achterstallig onderhoud vindt plaats. De paraatheid en verplaatsbaarheid van troepen worden verhoogd en het vermogen om de strijd vol te kunnen houden wordt versterkt. De krijgsmacht bereidt zich zo voor op een oorlog met Rusland en op verschillende mogelijke andere conflicten in de ‘ring van instabiliteit’ rondom Europa – denk bij dat laatste bijvoorbeeld aan de geweldsspiralen in het Midden-Oosten en de opkomst van extremisme in de Sahel.

En dat is ook hard nodig. Inmiddels is er een steeds intensie-

vere competitie tussen geopolitieke grootmachten losgebarsten. De Verenigde Staten voeren in toenemende mate een assertief *America First*-beleid. China claimt als opkomende macht steeds agressiever regionale invloedssferen. Datzelfde geldt voor het als geopolitieke speler herrezen Rusland. Kleine en middelgrote mogendheden zoals Iran, Noord-Korea en Azerbeidzjan maken gebruik van de geopolitieke rivaliteit om hun positie te versterken. Zogeheten niet-statelijke actoren zoals Hamas, Hezbollah en de Houthi's zijn uitgegroeid tot een directe bedreiging voor de internationale stabiliteit. En van Myanmar tot aan Mali zijn burgeroorlogen niet alleen een plaag voor lokale samenlevingen, maar hebben ze ook enorme effecten buiten de eigen regio, onder meer in de vorm van grote vluchtelingenstromen. Europa ondervindt zo steeds nadrukkelijker de gevolgen van de toegenomen onveiligheid en instabiliteit in de wereld. De ontwikkelingen op het wereldtoneel hebben de illusie van permanente vrede doorbroken, al lijkt nog niet iedereen in westerse samenlevingen zich daarvan bewust.

Dit heeft ook alles te maken met het veranderende karakter van eenentwintigste-eeuwse oorlogvoering. Verschillende spelers maken namelijk listig gebruik van de mogelijkheden die het moderne strijdperk biedt. Ze opereren in het schemergebied, de zogenaamde 'grijze zone', tussen oorlog en vrede. Daarmee blijven hun acties onder de drempel van wat traditioneel als een gewapend conflict wordt beschouwd. Deze zogeheten hybride dreigingen zijn daarmee niet altijd even duidelijk herkenbaar als oorlogsdaden. Denk bijvoorbeeld aan de al genoemde manier waarop de Russen met behulp van onherkenbare militairen in 2014 de Krim bezetten, maar ook aan actieve inmenging via (sociale) media in westerse samen-

levingen. Inmiddels is bekend dat Russische hackers op grote schaal in Nederland actief zijn. In 2018 werd zelfs een team van de inlichtingendienst GRU op heterdaad betrapt bij een poging tot digitale spionage in Den Haag. Russische schepen koersen inmiddels langs onze kusten boven onze onderwater-telecommunicatiekabels, terwijl Russische vliegtuigen geregeld het Europees luchtruim schenden.

Maar Rusland is zeker niet de enige hybride dreiging. Ook andere geopolitieke en regionale machten zijn op Nederlandse bodem actief en gebruiken daarbij weer heel andere methodes. China stuurde bijvoorbeeld tientallen aan het Volksbevrijdingsleger gelieerde wetenschappers naar Delft om kennis te vergaren voor militaire doeleinden en heeft zelfs politiebureaus op Nederlands grondgebied om Chinezen in Nederland in de gaten te houden. Noord-Korea is online actief met hackoperaties om de nodige valuta voor het eigen regime binnen te halen. Iran liquideert hier tegenstanders van het regime in Teheran. Tel daarbij op dat ook niet-statelijke partijen via internet onze samenleving proberen te ontwrichten, en het is duidelijk dat we in Nederland te maken hebben met serieuze problemen.

Enig besef hiervan is pas gekomen nu Europeanen dagelijks worden geconfronteerd met beelden van grootschalig geweld in Oekraïne en ze deze gruwelijke taferelen daadwerkelijk herkennen als oorlogshandelingen. Toch heeft dit nog steeds niet geleid tot brede maatschappelijke aanvaarding van het feit dat zulk massaal geweld niet los kan worden gezien van de hierboven genoemde activiteiten. In hybride oorlogvoering proberen tegenstanders dit gebrek aan strategisch bewustzijn maximaal uit te buiten door allerlei gewelddadige en niet-gewelddadige

activiteiten te combineren. Dit alles met als doel onze veiligheid te verzwakken en de wil tot ingrijpen te ondermijnen.

Ondertussen staat de wereld ook nog eens aan de vooravond van een militaire revolutie. Nieuwe technologieën doen hun intrede op het slagveld. Vooral ontwikkelingen op het gebied van artificiële intelligentie (AI), robotica en biotechnologie gaan zorgen voor verdere ontwrichting.⁶ Deze technologieën zullen grote invloed hebben op de manier waarop oorlogen worden uitgevochten. Denk aan satellieten en minisensoren die ervoor zorgen dat alles wat er gebeurt op het gevechtssveld zichtbaar is; denk aan smartphones en andere communicatie-apparatuur waarmee informatie direct gedeeld kan worden; denk ook aan zwermen van drones, de kleinste zo groot als een flink insect, die de vijand kunnen lokaliseren, een bombardement aanvragen of, indien nodig, zelf tot de aanval overgaan. In de drie traditionele fysieke militaire domeinen (te land, ter zee en in de lucht) zullen centaur-achtige eenheden van bemensde en onbemensde platforms hun opwachting maken. In het cyberdomein zullen partijen die beschikken over het slimste algoritme met gemak winnen van opponenten die afhankelijk blijven van menselijke programmeurs. Op termijn drukt robotisering mogelijk de kosten van militair optreden, aangezien 100.000 nanobots (een superkleine, zelfreproducerende mechanische robot) nog altijd goedkoper zijn dan één nieuwe straaljager. Bovendien zijn de kosten voor opleiding, salaris, ziektekosten en pensioen voor robots te verwaarlozen. Of het samensmelten van mens en machine de komende jaren al voldoende doorontwikkeld zal zijn zodat de bionische soldaat werkelijkheid wordt, is voor nu een open vraag. Wel is

het zo dat militaire organisaties ook hier flink in investeren.

En wat te denken van de haast ongelimiteerde toepassingen van zogeheten generatieve AI, waarmee onder meer deepfakes een prominente rol krijgen in propagandacampagnes en misleiding? Dan zijn er ook nog militaire toepassingen van Large Language Models zoals ChatGPT en Claude, die een rol krijgen bij het plannen en uitvoeren van militaire campagnes. Daarmee zullen ze impact hebben op de selectie van doelwitten en de snelheid van militaire operaties. Waar het vroeger dagen duurde om een doelwit te kiezen, kan AI dit nu in minuten of zelfs seconden doen. De informatie wordt razendsnel gedeeld via digitale slagveldnetwerken, zogenaamde *battle clouds*, versterkt door algoritmen.

Dit zijn voor velen dystopische vooruitzichten, maar ze zijn deels al werkelijkheid op hedendaagse slagvelden, van Gaza tot aan Oekraïne. In de Gaza-oorlog maakte de Israëliëse krijgsmacht naar verluidt op grote schaal gebruik van de door AI ondersteunde besluitvormingsapplicaties The Gospel en Lavender om Hamas-gebouwen en -strijders te identificeren.⁷ De Oekraïense strijdkrachten maken gebruik van e-techbedrijven die experimenteren met allerlei AI-toepassingen in hun sensoren en drones om de opmars van de Russische indringers te stoppen.⁸ Kortom, ook moderne oorlog is, om met de negentiende-eeuwse Pruisische generaal en oorlogsfilosoof Carl von Clausewitz te spreken, een kameleon die zich altijd aanpast aan de omstandigheden.⁹

Nu er steeds vaker en openlijker met militair geweld wordt bedreigd, zijn interstatelijke militaire crises een terugkerend verschijnsel. Onder de drempel van grootschalig geweld neemt het aantal hybride conflicten toe. Continue schermutselingen